

Дмитрий МЕДВЕДЕВ БИЛЕ Владимир ПУТИН БАЙЫР ЧЕДИРГЕННЕР

Тыва Республика-
ның Баштыңы албан-
дужаалга ажылдап
киргени-биле хол-
баштыр Шолбан Кара-
оолга байырны Дмит-
рий Медведев биле
Владимир Путин чедир-
геннер.

Россияның Президентизи
Дмитрий Медведев болгаш Чазак
Даргазы Владимир Путин Тыва
Республиканың Баштыңының
Чазак Даргазының албан-
дужаалында киргени-биле хол-
баштыр Шолбан Кара-оолга байыр
чедиргеннер.

"Хүндүлүг Шолбан Ва-
леринович! Регионнуң мурнун-
да тургустунган айтырыглар-
ны чогулгалыг шийтирилээр
дээш бүгү күженишкенин-
нерин харысалгалыг бо
албан-дужаалга үндүр-
ерге бузуреп тур мен. Оон
экономиказын болгаш со-
циал адырын сайзыра-
дырынга, кижилерин амы-
дыралының деңгелин бед-
ирерге, республикага на-
ционалдар аразының болгаш
саям-чүдүлгелер аразының

чөпшээржилгезин
быжыглаарыга улуг детки-
чени көргүзөр силер. Си-
лерниң ажылыңарга че-
дишкениңерни болгаш бүгү-
ле эки чүүлдерни күзедим!"
— деп, Дмитрий Медведев
бижээн.

Чазак Даргазы Владимир
Путин республика Баштыңы
Шолбан Кара-оолдун регионнуң
социал-экономика сайзыра-
лының айтырыгларын шийти-
лээрине, оон күчү-күжүн мөөңнөп
боттандырыңарга чедип алган
арга-дуржулгазы, чүткүлдүг
болгаш туруштуг чоруу оон
харысалгалыг болгаш чугула
ажылынга моон соңгаар-даа дуза
болур дээрзинге бузурелин
илереткен. Республиканың болгаш
бүгү Россияның чаагай чоруу
дээш ажил-чорудулгазынга че-
дишкениңерни, быжыг кадык-
шылды болгаш бүгү-ле эки
чүүлдерни Владимир Путин
Шолбан Кара-оолга күзээн.

Тываның Баштыңыга чогаа-
дыкчы чедишкениңерни Россияның
Төп соңгулда комиссиязының
даргазы Владимир Чуров күзээн:
"Хүндүлүг Шолбан Валеринович!
Тыва Республиканың Баштыңының

Чазак Даргазының албан-ду-
жаалыга киргениңер-биле хол-
баштыр Россия Федерациязының
Төп соңгулда комиссиязы байыр
чедирип тур. Бо чугула болгаш
харысалгалыг албан-дужаалга
үрө-түннелдиг ажылды, быжыг
кадыкшылды, чогаадыкчы энер-
гияны, чаагай чүүлдерни күзеп тур
бис".

РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Дума-
зының Даргазының оралакчызы,
"Чаңгыс демниг Россия" партия-
зының Чингине Чөвүлелиниң Пре-
зидиумунун секретары Сергей
Неверов ажылынга чедишкенин-
нерни Шолбан Кара-оолга күзээн:
"Силерни регионнуң баштыңыга
соңгааны — Силерниң бедик ат-
алдарыңарның бадыткалы-дыр.
Салган сорулгаларыңарны күөс-
дирерге бузурээр мен, Силерниң
дуржулганыңар болгаш бедик
мергежиңер аңаа дуза болур.
Силерге быжыг кадыкшылды,
чаагай чүүлдерни, чедишкениңерни
күзедим!"

Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оолдун адынга федералдыг
яамаларның, ведомстволарның
болгаш албаннарын ууртукчула-
рындан, губернатор коллегаларын-
дан байыр чедирген хөй санныг
телеграммалар келген.

Бистиң корр.

"Эң эки" ДЕМДЕКТИ САЛГАН

Россияның эксперттери Шолбан Кара-оолдун
политиктиг туружун "эң эки" деп демдек-биле үн-
лээн.

Россияның политологтарының,
ылаңгыя "Петербург политиказы"
фондунун болгаш "Минченко Кон-
салтинг" коммуникация холдинги-
зиниң губернаторларның поли-
тиктиг туружун тодараткан 10-гу
рейтингизинге Тываның Баштыңы
Шолбан Кара-оол эң эки үнелелди
алган.

Үнелелди 5 баллдыг шкала
езугаар тодарадыр, "5" сан алган
кижи дээрге, албан-дужаалын
чоокку чылдарда камгалап алыр
аргалыын көргүзүп турары ол. "1"
сан — эң куду көргүзүг. Тывага
декабрьда болгаш февральда
болгулаан чер шимчээшкениңерниң
үзүнде республиканың эрге-ча-
гыргаларының ажил-чорудулга-
зының билдилиин болгаш тодар-
гайын аналитиктер демдегледип,
рейтингке эң эки үнелелди берген.
Ол ышкаш регион ууртукчузу
кылдыр Шолбан Кара-оолду катап
томуйлааны база аңаа улуг сал-
дарлыг болган.

Тываның Чазак Даргазы-
ның политиктиг туруштуун оон өске
— март төнчүзүнде "Политиктиг
эксперт бөлүүнүн" болгаш "Поли-
тиктиг технологиялар" журналы-
ның губернаторларның дорт
соңгулдаларының бүдүүзүнде
белеткээни рейтингизи-биле оон
соңгудар аргалыы база капсыр-
лажып турар. Аңаа Шолбан Кара-
оолга В деп индексти тывыскан, ол
дээрге субъектилер баштыңнарын
дорт бадылап турда арга-дур-
жулгалыын бадыткап турары-дыр.
Ындыг индексти Россияның амгы
ажылдап турар 16 губернаторунга
тывыскан.

Кара-оолдун алган демдээден
бедии А индекс болур, ол дээрге
ары-биле соңгудары-дыр. Соң-
гулдалар эртер болза, магадылат-
тыңган тирилгени эксперттер
чүгүле 15 губернаторга тыпсып
турар.

ТР-ниң албан-езуунун сай-
тызындан.

КҮРҮНЕ ДЕМДЭЭН, ДЭЭДИ ТАҢМАНЫ ТЫВЫСКАН

● Фоторепортаж

Тываның В.Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии
ратры. Ш.В. Кара-оолду Тыва Республиканың
Баштыңы—Чазак Даргазы эрге-дүжүлгеге саа-
тканының албан-езулалының байырлалы. Ырак-
токтан келген солун аалчылар амырлажып-
ендилежип, бот-боттарынга байыр чедиржи-
птар. Хөгжүмнүн диңмиттиг үнү чаңгыланган
сонда, көжеге ажиттынды. Башкарыкчы сценаже
Р-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң)
Даргазын чалапты. Ол депутаттарның Ш.В.Кара-оолга
Р-ниң Баштыңы—Чазак Даргазы эрге-дүжүлгени
эр дугайында доктаалы-биле таныштырган сонда,
Ш.В.Кара-оол чонунга байырлыг даңгыраан берди.
Тываның төөгүзүнде бир-ле дугаар Күрүне Демдээ
дын-мөңгүннээн илчирбелиг Сүлдө Демдекти база
Дээди таңманы тывысты. Тываның болгаш
Россияның Ыдык ырлары чаңгыланган сонда сөстү
лчыларга берди.

Ф-тиң Президентизиниң
Р-тиң Федералдыг округ
Даргазы-биле Бүрүн эргелиг
депутаты В.А.Толоконский:

Хүндүлүг Шолбан Ва-
леринович, бедик эрге-дүжүлгеге
катап саадааныңар-биле изиг
чедирип тур мен. Силерниң
Тываның бүгү чурттакчы-
лыгында амыдыралында бөгүн
болушкун болуп турар-дыр.
Дээди Хуралының депутат-
тары, республиканың хөй
энал чонунун, РФ-тиң
депутатизиниң бедик бузурели
биле, республиканың социал-

экономика хөгжүлдээ дээш
Силерниң чорудуп турар ажил-
херээрерге кайгамчык бедик
үнелел-дир. Мен ТР-ниң Дээди
Хуралының (парламентизиниң)
төөгүлүг шийтирнэ хүлээп алган
байырлыг сессиязының киржик-
чизи болдум. Аңаа депутаттар-даа,
республиканың хүндүлүг хоочунна-
ры-даа Силерниң дугайыңарда
кайы хире чылыг, чымчаа-биле
чугаалап, хүндүлөп, үнелеп тура-
рының херечизи болдум. Силер-
ниң-биле кады албан организа-
циялар, үлетпүр-бүдүрүлгелер,

Сенатор Алексей Пиманов биле Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу.

тудугларны, хоорай-суурларны
эргип чоруп тура, республиканың
чурттакчы чонунун сайзыралче
чүткүлдүүн эскердим. Ынчангаш
чонунарың, чуртувустун ууртук-
чуларывыстың идегел, бузурелин
төлепти-биле бадыткаар Силер
дээрзинге бузурээр мен.

Бөгүн дыка хөй ажил-херекчи
ужуражылгаларны, хурал-суглаа-
ларны эрттирип четтигиптивис.

Федералдыг төптүн сайттары
болгаш аңгы-аңгы деңгелдин
ууртукчулары аңаа киришти. Ол
чүнү көргүзүп турары ол дээрге,
Тыва кажан-даа чааскаан артпас,
Россия болгаш Сибирь кезээде
силер-биле, Тыва-биле! Силерни,
Шолбан Валеринович, респуб-
ликаны кезээде деткир бис. Чаа-
чаа чедишкениңерни күзедим.
Тыва кезээде сайзырал-хөгжүл-

дениң девискээри болзун! Тыва
кезээде буянның сеткилдиг, хүн-
дүлээчел, аас-кежиктиг чоннун
чурту болзун!

РФ-тиң ОБЯ-ның статс-
секретары, сайттың оралак-
чызы В.А.Пучков:

— Хүндүлүг чаңгыс чер-чурт-
тугарымы! Силер бүгүдөгү болгаш
бодувуска төлептиг, хүндүткелдиг

(Уланчызы 2-ги арында).

КУРҮНЕ ДЕМДЭЭН, ДЭЭДИ ТАҢМАНЫ ТЫВЫСКАН

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Даргалыг болганывыс дээш өөрүп, шултувуска байыр чедирип тур мен. Россияның Онза байдалдар яамызы биле Тыва Республиканың Чазаа хөй чылдарның дургузунда сырый харылзаалыг ажилдап келген. Бөгүн төөгүге болуп көрбээн онзагай болуушкун РФ-тиң Онза байдалдар яамызының үнүшкүнүг хуралын Тыва Республикага эрттирдивис. Аңаа федералыг сайыттар болгаш өске-даа улуг удуртукчулар киришкен.

РФ-тиң Президентизиниң бистиң мурнувуска тургускан бүгү даалгаларының бирги ээлчээ долузу-биле күүсеттингенин дыңнадып тур мен. Ол дээрге социал объектилерге, транспорт коммуникацияларынга болгаш чуртталга оран-сава тудуунга дуза-деткимче айтырыглары-дыр.

Бөгүн бо байырлалга сайыдывыс Сергей Күжүгетович Шойгу боду келир планныг турган, ажил-агыйжы соңгаарлаттынмас херектер уржуундан кээп шыдавайн барды, ынчалза-даа бүгү Тыва чонга, Шолбан Валерьевичке изиг байырын чедирерин дилээн кижиге (диңмиттиг адыш часкаашкыны. ред.). Тывага ынак, ону камгалап-кадагалап чоруур бүгү кижилерге аас-кежикти күзедим.

РФ-тиң Курүне Думазынын депутады Лариса Шойгу биле сенатор Алексей Пиманов олар Курүне Думазынын Даргазы Сергей Нарышкинниң, "Чаңгыс демниг Россия" фракциязынын удуртукчузу Юрий Воробьевтуң, РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы Валентина Матвиенконун байыр чедириишкенин номчааш, боттарының амы-хууда өмүнээзинден байыр чедирип, Шолбан Валерьевич Кара-оолдун хоойлужудулга-даа, күүсекчи-даа эрге-чагырга органнарынга ажилдаан байлак арга-дуржулгазын, чончу чоруун бедии-биле үнелеп, чону база чурту дээш улам бедик чедиишкенин чедип алырын күзээн.

Красноярск крайның губернатору Лев Кузнецов:

— Хүндүлүг Шолбан Валерьевич, сеткилимниң ханызындан изиг байыр чедирип тур мен. Мен Силерниң коллеганар болгаш чонунарның амыдырал-чуртталгазы болгаш сагыш-сеткили бай-байлак болзун дээш кызымаккай ажилдап чоруурунарны билер мен. Бисти Улуг-Хем-Енисей, Улуг Саян даглары база улуг Усинск трактызы каттыштырып турар болгай. А Кызыл-Курагино демир-орук тудуу Силерниң республиканың

болгаш Красноярск крайның мурнуу чүгүнүн экономикактиг болгаш социал хөгжүлдезинге чаа, күштүг идигни бээр дээрзинге бүзүрээр бис. Силерниң республиканың Сүлде Демдээнде хүнче уткуй аъттыг кижиге халдып орады дыка солун. Ол аъттыг кижиге Силер бүгүдүгө кезээде шын орукту айтып, углап-баштап чорзун. Хүнче уткуй оруунар ак болзун дээш алдын Хүннү алдынап сиилбээн сүлдени белекке берип тур бис (үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. ред.).

Алтай Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Александр Бердников:

— Бистиң аравыста ниити, дөзү чаңгыс, дөмей чүүлдер-ле хөй. Ынчангаш өөрүшкү, муңгаралды-даа чоннарывыс деңге үлежи чоруур. 2003 чылда Алтайга чер шимчээшкениниң айыыл-халавы болганда, тыва чон дуза кадып чедип келген чүве. Кажан Тывага чер шимчээшкени болу бээр, ону мээң чонум сагыш-чүрээнге дыка чоок хүлээп алдылар. Аравыста чарыштыг, мөөрейлежи чоруур чүүлдеривис база-ла хөй. Бистер чеже-даа кызыдарывыска силер бир одуруг бедик черни ээле-ле турар-дыр силер. Чижээлээрге, Курүне Думазының соңгулдаларына силер бирги черде

болдунар, бис — үшкү черни ээледивис; Россия Президентилериниң соңгулдаларына бис база-ла үшкү черде болдувус, а Тыва — бирги черде. Өпаяларның төрүттүнүп турарын алырга база-ла ындыг. Ынчалза-даа бис силерниң соңардан дөмей-ле кажан-бир ажар сорулгалыг чүткүдүп-ле орап эвес бис бе. Оода бистиң херээженнеривис бүгү күжүн чыгаш, силерге ызырты чедирер боор дээрзинге бүзүрээр бис! (Залда каткы-хөг, адыш часкаашкыны. ред.).

Алтай Республиканың Курүне Хуралы-Эл-Курултайның даргазы Иван Белеков тыва болгаш алтай чоннар чоок төрөл дээрзин бадыткап, байырлалдың киржикчилеринге болгаш бүгү Тываның чонунга тывалар байыр чедирерге, диңмиттиг адыш часкаашкыны үр-ле чаңгыланды.

Моолдун Эртемнер академиязының чанында эртем төвүнүн директору, филология эртемнеринин доктору Иргит

Байырлалдың улуг концерти Тываның Улустун артисти, чынак ыраажызы Станислав Иридин "Тыва Республика ырызы-биле эгелээш, Алтайдан, Хакасиядан, Красноярскдан келген уран чүүлдүг мастерлеринин күүселделери уламчылады. Эп-найыралдыг, бир демниг, кожа-хоннарның ховар талантылыг оолдар, кыстарының оюну чараш, чоргааранчыг-ла-дыр!

Светлана БАЛ
"Шынын"

Шуулган бодунуң адын бадыткаан

"МАГАДАП ХАНМАС-ТЫР МЕН"

Апрель 6-да Арат шөлүңге доңгайтыр кагган бичи аякчыгаштарга дөмей өглерни аңаа келген кижилерниң чаңгызы-даа ойбайн, магадап көргөн боор. "Тыва: оруктарның болгаш культураларың белдир" II делегей турисчи шуулганы бодунуң адын бадыткап, хөйүнү сонуургалын хаара туткан. Мен база өскелерден чыда калбайн, оларның чамдызынга бардым.

Көдээ туризмниң "Көшкүн амыдыралдыглар-биле кады" деп аттыг төлөвилелди көргүскен өгге бир дугаарында кирдим. Ында тыва кижиниң өөнүң дериг-херекселдери база тыва национал аш-чем долузу-биле делгеттинген, а даштыкы девискээринде хөй, өшкү, анай, хураганы бичежек кажаа иштинде тургусканы аажок солун болду. Бо азырал дириг амытаннарны чүгле чуруктардан көргөни илдең чамдык чаштарның оларны чоогундан көргөш, аажок амырап, а өскелери шала коргускап турганын көөрүмге, чаптанчыын канчаар. Төлөвилелди чонга таныштырып турар Алефтина Халбаажык дараазында чүүлдү чугаалаан:

— Тыва Республикада туризм сайзыралы идепкейи чоруп турар болгай. Бистиң тиккен өөвүс хуу инвестицияларны хаара тудар сорулгалыг шуулганда киржил турары бо. Ажил-чорудулгавыстың кол сорулгазы — Тывага келген аалчыларга өгге чурттаарының таарымчалыг байдалдарын тургузуп, үндезин чонунуң езу-чаңчылдары болгаш сүүзүннүг аш-чем-биле делгеренгей таныштырып, турисчилерниң, инвесторларның кичээнгейин боттары-высче угландыраы болур. Бо шакка чедир бистиң төлөвилелдисти Хакас Республиканың, Красноярск хоорайның билдингир сайгарлыкчылары көрдүлөр. Ооң түңнелинде ажыктыг ажил-ишчи чугааларны кылдывыс.

Дараазында "17 дугаар регионун 17 фестивалдары" деп төлөвилелди таныштырган өгге кирдим. Төлөвилелдин дугайында Саяна Сундукпей мынчаар чугаалаан:

— Тывага келген аалчылар тус черниң уран чүүлүн канчаар-даа аажок сонуургаар ышкажыгай. Ону үндезилеп алгаш, республиканың Улусчу чогаалдыг болгаш дыштанылга төвүнүн даргазы Аржаана Сүктериниң үзел-бодалының ачызында ук төлөвилелди ажилдап тургускан. Ооң кол сорулгазы республиканың кожууннарына уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлеринге даянып алгаш, фестивалдарны эрттирери болур. Чижээлээрге, февраль айда Барыын-Хемчик кожуунга — каткы-хөг, Өвүр кожуунга элээди оолдар аразынагысыг-хөөмей фестивалдары болуп эркен. Бир кожуунга уран чүүлдүң кандыг хевиринге фестивалды эрттирерин аңаа-ла агаардан айтып кагбас, а ол кожуун девискээриниң чурттакчыларының аажы-чаңын, амыдырал-чуртталгазының тускайлаңын, кандыг хевирге шылгараңгайын өөренип көргөш, тодаргайлаар.

Ол-ла өгдө тыва национал сыртыктар бүдүрүлгезин чорудуп турар "Бадма" КХН-ниң ажилдакчызы келген чонга солун тайылбырны кылган тур:

— Бистиң бүдүрүлгө чериниң белеткеп үндүргөн сыртыктары онзагай. Оларны хол-биле даарааш, сыртык бүрүзүн тускай хээлер, угулзалар-биле каастаанын көрүп тур силер. Мында турар улуг назылыг кижилер бо хээлер болгаш угулзаларның ужурутказын эки билер боор: өлчей удазыны, камгалал хээлери, беш кежиктиң хээлери дээш, оон-даа өске. Оон аңгыда сыртыктар кижиниң кадыына эки салдарны чедирип турар (оорга-моюн шыла-вас, уйгу-дыжы таалалдыг, багай дүштер кирбес, сагыш-сеткил оожургаар). Хуулгаазын сыртыктарның өртек-үнези аар эвес, 700 рубльден өрү.

Янзы-бүрү хемчээлдиг, өңнерлиг сыртыктарның чаражын-даа чугаалап канчаар, каракка безин өөрүнчүг чорду. А мен иштимде аргалыг болза, ол сыртыктарны ыялап-ла садып алып деп шиитпирлеп алдым.

"Меңээ бо хөгжүм херекселин каш-даа акшага садып көрүңер,

дилеп тур мен" — дээн бир-ле кижиниң чугааланып турарын дыңнап кааш, ынаар кичээнгейим угландыра бердим. Ол чугааланган эр кижиниң чанынга чеде бээримге, Новосибирск хоорайда чаңгыс өөредилге черинде кады өөренип турар эжим Алексей болду де. Мендилешкеш, аап-саап чүүлдер дугайында чугаалашкан соовуста, ол меңээ мынча диди: "Сени мындыг онзагай, чараш, культуразы ховар черде чурттап чоруур деп бодаваан мен, дыкала аас-кежиктиг кижиге-дир сен, сенээ адааргаар-дыр мен. Ажил-херек аайы-биле (ол чаа ажыг-тынган турисчи агентилелдин директору) Тыва Республикаже бир дугаар келген-даа болзумза, аажок өөрүп, бодунуң удуртуп турар агентилелим биле Тываның аразынагысыг харылзааларны тударына чигзинмес мен. Делгелгеде бүгү-ле бар чүүлдерни, суй белектерни дөгөрезин-даа садып алзымза, көрөм, оларны черле магадап ханмас-тыр мен, чугаалаар өстөр безин-чедип-пестир".

Алексейниң тыва хөгжүм херекселдерин улуг сонуургап

турарын билип алгаш, ол кылып турар "Оваа" КХН ажилдакчызындан тода тайылбырны дыңнааш, курус орус дылче очулдуруп берди.

Алдар Тамдын:

— Бистиң албан чери чылда (Игил чылында) Тыва публиканың Чазааның Даргазы грантызының ачы-дузазын бодунуң ажил-ижин эгел Тывада өзүп турар ыяшта бызааның, игил, допшулуур чижектиг тыва хөгжүм херекселдерин бүдүрүп турар Ыяштан өске ажыглаттынмат материалдар дээрге өшкү, беш кештери болур, а хөй кежи чы болганындан ону шо ажыглавас-тыр бис ийин, дээрге чымчак кештер херектин хөөнүн дүрген үрээр. Ынчангаш хөгжүм херекселдер доктаамал садып турар бис.

Үстүнде бараалгаткан төлөвилелдерден өске, тос аңгы өглерде тергиптир диктен тур төлөвилелдерни делгээ. Индээм: **Азияна ТАУ белек** Чингиз СААЯНЫҢ тыртыган чуруктары.

ЫЛГАВЫР ДЕМДЭЭ — "ТЫВАГА БҮДҮРГЕН"

"Тыва: оруктарның болгаш культураларның белдири" делегейниң II турисчи шуулганының бир кезээ — "Тывага бүдүрген" деп ылгавыр демдектиг ус-шеверлерниң янзы-бүрү кылыгларының делгелге-ярмарказы көскү черни ээлээн.

Ооң кол сорулгазы — кожа-келбээ регионнарда, даштыкы уругтардан аалдап келир аалчы-сонургалын хаара тудуп, тыванын дугайында сактыышкын тураскаал кылдыр кандыг-ла оңзагай чүүлү садып ап, тус

черниң бараан бүдүрүкчүлеринге чаа орукту ажитканы чугаажок.

Улуг, ак майгында келген кижиниң сонургалын хаара тудар солун чүүлдер-ле хөй, ону чүгле сеткилициниң ханызындан шилип алыры эргенде. Тыва национал хептер; аргаан-даа-раан, чазаан янзы-бүрү эдилелдер; шагда тыва өглерге кире бергеш кижиниң эл-депсинип көөрү угул-залап тургаш, чинчи-шуру-биле каастааны тыва сыртыктар; дой-довурактан кылган савалар; алгы-кештен аътка чугула херек херекселдер; чүглүг куш дег ужуп чедеринге эптиг, чараштап каастааш, шүлүктөп чеченчиткен байыр чедиришкенингиң откыткалар; алгы-кешти херип тургаш, кадыргаш, чымчак ыяштан чазааш, аъттың кудуруу-биле хылдап кылган тыва хөгжүм херекселдери; чинчи-шурудан дизип чо-гааткан каасталгалар;

дарганнарның мөңгүндөн хептеп соккан тыва оттук хавы, бижек; улуг, делгем Тывавыстың каас-чараш бойдус-чурумалын тырттыргаш, хоолоан чуруктар; ан-мен мыйыстарындан кылган тураскаалдар, чонар-даштан чазап кылган шыдыраалар, дүрзүлөр; чымчадыр эттээн алгы-кеш дээш, чүү-даа бар.

Делгелге-ярмарканы сонуургап келген садып алыкчылар бичи уругларга таарыштыр чазаан сандайлар, столдарны ша-даа чедирбейн садып аппараттар. Улуг-бичи деспилер чанынга турупкан кижилерниң чугаазы-ла ол: "Чагыг этти, изиг ханны бо деспини долдур эзипкеш чооглаан болза, аянныын көрүнерем. Өртэ база барыктыг — бир муң рубль, а бичиилериниң — 500" — дээш, ус-шевер чазаныкчының адресин айтырып ап-даа турар болду.

Тыва чурту эгээртинмес чараш бойдус чурумалы-биле, ус-шевер чону-биле, делегейниң чоннарын кайгаткан сыгыт-хөөмейи-биле туристерни бодунда хаара тударындан аңгыда, амыдыралга ам-даа боттандырып болур инвестициялыг төлөвилелдер-биле сонуургалды оттуруп турарын бо шуулган катап база бадыйтаан. "Тыва: оруктар-ның болгаш культураларның белдири" деп темага эрткен улуг шуулганга кады ажалдажылганың хөй талалыг дугуржулгаларына атты салганы — ооң бир чижээ-дир.

Айлаң МОНГУШ.

Хээлеп тургаш каастап кылган тыва эттер.

Аң кежинден эттээн кештер, чадыглар туристерни сонуургадаыр.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Улусчу педагогика

ӨГ-БҮЛЕ УГААДЫГЛАРЫН ХАНДЫР ӨӨРЕН

Уругнуң кижии болуп хевирлеттинеринге өг-бүле кижизидилгези улуг ужур-дузалыг. "Хол изин бут чандыр баспас" деп, тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Ада-ие кандыг болдур, ажы-төлү ындыг болур дээни ол. Хан төрөл азы амыдырал туткан кижилерниң чаңгыс черге чурттап, ниити от-көстүг, хөреңгилег болу бээрин шаандан бээр-ле өг-бүле дээр болгай.

Азын салгал өг-бүлеге дол-турар болуушкуннар дуга-а билишкенин ап турар, мө-нар талазы-биле хевирлет-уулузун дылынга, чаңчыл-га өөренир, күш-ажылга тар.

Уп олар салгалды кижизи-ин нарын болгаш харысал-кезээн тодарадыр кол чүүл бүле, школа, ниитилелге кижини өстүрүп бээри. Ада-гларының салым-хуузу дээш боттарының мурнунга эвес, бүгү ниитилелдин мурнунга салгалыг. Өг-бүлениң кежи-иниң бот-боттарынга дуза-ы, тус-тузунда кылып турар керектерин билчири, хүндү-эи, аразында найыралы рны кижизидериниң үнде-юлур. Уруглар кижизидил-ин нарын айтырыгларын ирлээринге ада-иелерге арга ынакшылы, кылып ажал-агыыйы, эрес-ке-нден аңгыда, тускай пе-ктитг билиглерни чедип чугула.

изидилгениң бир негелдеси гларның аажы-чаңында, а-чурумунда, сонуургал-еринде эки чүүлдерни тып жи. Чоннуң: "Ада кижии ырак ындын бодаар. Ава кижии атыр, хүнүн бодаар" деп мерген угаадыгы ада ки-тура-соруун, ие кижиниң арлыын ынчаар үнелээн.

Авазының эрес-кежээзи, ажилгыр бүдүжү, чон аразында төлөптүг ат-алдары ажы-төлүңгө чоргаарал, үлегер-чижек болур.

Улуг класстың өөреникчилери адаларын (улуг акызын, даадын) бодунуң чоок эжи, сүмелекчизи кылдыр коор. Уругларының кайы-бирээзинге болушкаш, бактажы бээр ада-иелер турар. Бурууну бот-бодунче чууй кажып, алгы-жып-кыржырындан чүү-даа эки чүве үнмес. Ада-ие улустуң ара-зында алгыжып-кыржырын ашаа азы кадайы көрүнчүк баарынга олуруп алгаш, бодунуң дүрзүзүн көрүп алган ооң-биле алгышканын-га домейлеп болур. Ашааның азы кадайының сеткилин хомудадырга, ол кижиниң бодунуң сеткили хому-даар. Эр кижии кандыг-даа берге үелерде уругларының иезин дет-кип, дузалажып, сагыш-сеткили хооннежи чоруур болза, бойдус-тан чаяап кааны езулуг өг-бүлени тудуп шыдааны ол болур. Ындыг өг-бүлениң ажы-төлүнүн өөредил-гези, кижизидилгези эки, берге-лерге торулбас боор. Ынчангаш ада-ие бүрүзү чаңгыс сорулгалыг — төлөптүг салгалды өстүрүп, кижизидип, эртем-билигге чедирип, өглөп-баштап, амыдыралдың делгем оруунче шуудадыры.

Ажы-төлү адазының адын эди-леп, ада-ызыгуурун уламчылаар болганда, ада кижиниң эр соруун, ат-алдарын көдүрери чугула. Ада кижиниң шыңгыы кижизидилгези

албан херек. Ачазының хайгаара-лындан үнген оолдар арага-дары-же сундулап, кем-херек үүлгедик-чилери болу бээр таварылгалар амыдыралда бо-ла таварып турар. Чогуур үезинде оол кижиге шын кижизидилгени берип шыда-вайн барганындан ол өзүп келгеш, улуг кижилерниң, башкыларның чагыг-сөзүн херекке албас, тура-хөңнү улуг кижии боор.

Уруглар ада-иениң оларже кичээнгей салбазындан, чассы-дыышкын, эргеледиг четпейн тура-рындан чааскаанзырап, боттарын октаттырган кижии-дир мен деп бо-дай бээрлер. Ооң ужурундан чигзинчиг, берге кижизидилгелиг улуг уругларга, оолдарга катчып, көгүтчүп алгаш, арагалап, оон кедерезе, наркотиктерни ажыглап эгелээр. Ол бүгүнүн түннелинде өзүп келгеш, кандыг кижии үнерин даап бодаары берге эвес.

Өөреникчи кижиниң тура-соруунун, аажы-чаңының четпесте-рин чайладып, кижизидип алыр деп бодаар болза, хүн чурумун сагы-дып өөредир, боду бодунга шын негелдени тургузуп, ону күүсе-диринче тура-соруку оттуруп, өөредир, чаңчыктырар. Улуг орус педагог Сухомлинскийниң: "Бир эвес сен бодуну албадап, бодун-дан негелде кылып шыдаас бол-зуңза, сенээ чүс-даа кижизидикчи башкыны эккеп каар болза, херээ чок" дээн сөстери таварылга эвес. Бо мерген угаадыгны ажы-төлге билиндирип, амыдыралдың берге үелерин ажып эртерде, ону сактып чорза, артык эвес.

Кандыг-даа чон бодунуң сал-гакчыларын, аныяк-өскенни тө-лөптүг кылдыр кижизидип, ажы-төл келир үеде эртем-билигиг, куль-туразы беди кижилер болзун дээш бүгү күжүн берип, угаадыг-лыг мерген сөстери-биле хей-аът

кирип, кижизидип чоруур. Кижии-зидилгениң үндезини — улусчу пе-дагогикада.

"Ынаандан чарылган — чеди чыл ыглаар, чуртундан чарылган — назынында ыглаар" (туркмен үлегер домак), "Соок безин чер өскелээр" (орус улустуу), "Адазы-ның оглу болбайн, чоннуң оглу бол" (казак улустуу). Сөөлү үле-гер домактын утказы билдингир, чонунга бараан болуру дег ыдык-тыг хүлээлге чок дээни ол. Тыва-лар кырган кижини "Көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хонээ чок" дээр. Улуг улустуң чугаазын үзе кирбес, улуг улус мурну-биле эртпес дээн ышкаш тываларның улусчу угаадыглары-ла хөй. Улуг назылыгларывыс арга-дуржул-газын ажы-төлге дамчыдып берип чоруур, оларны хүндүлээринге чаңчыктырары — кижизидилгениң бир өзөк хевир.

Аңгы-аңгы чоннарның улусчу угаадыгларын сонуургап көрээ-линер. "Эки кылган ажил — элп читпес хүндү" (тыва улустуу), "Ажил каган — аксы шимчевес" (армян улустуу), "Кижини тон эвес, а ажил чылыдар" (туркмен улус-туу), "Чем чириде бичи өг-бүле эптиг, ажил кылырда улуг өг-бүле демниг" (якут улустуу), "Эки аътты хевиринден, эки кижини ажылы-дан көөр" (хакас улустуу), "Кежээ-пей даң хаязын манаар, чалгапай кежээ дүжери манаар" (шоор улустуу), "Ылашты өл турда ыргай-тыр, кижини чаш турда өөредир" (татар улустуу).

Ие кижини хүндүлөп чоруур адалар эн хүндүткелдиг адалар болур деп хөй-ле чоннар чагыын анаа эвес берип чораан. Ажы-төлүнүн хүндүткелдин чедип алыр дизинзе, ажы-төлүн авазын хүн-дүлө. "Ада-иези — дазыл, ажы-төлү — адыры". Кайда эки

кырганнар чок-тур, ында эки аныяктар чок" (адыгей улустуу). "Аныяа -- дошта бижээни дег" (татар улустуу).

Арагалаашкын айтыры, ылаңгыя өөреникчилер болгаш аныяктар ортузунда арагалаашкын улуг дүвүрелди болдуруп турар. Ол база ада-иениң багай үлеге-риниң салдары-дыр. Орус улустуң мындыг угаадыгы бар: "Чүнү тарып алган сен, ону ажаап алыр сен".

Ада-иениң уруглар кижизи-дилгезинге багай салдар чедирип турар талаларын көрүп көрээли-нер: ада-иелер боттары уруг-дарының мурнунга багай аажы-чаңын көргүзери, арагалаар, ал-гыш-кырыш, шош-содаа үндүрери; дыка хөй ада-иелерниң уруглар кижизидилгезиниң дугайында номнар номчувазы; өг-бүлениң дузалал ажил-агыг чогу, ада-иениң ажил чогу; тоомча чок чорук...

"Тоомча чок кижилерден сес-тип чор, оларның ыт-дааш чок чөлшүл чоруундан өлүрүшкүн-даа, өскерлишкын-даа болуп турар" — деп бурунгу мерген угааннагылар чугаалап каан. Улуг-даа улус, уруг-дарыг-даа багай чүве кылып турда, көрбээчөңөп, билбээчөңөп эрте бээр таварыл-галар бар. Хөй-ниити черлеринге чурум үрөп турган уругларны кө-ргеш, оларны хай дээриниң орнунга: "Башкылар чүнү көрүп турар чү-вел?" — деп чарбыттынар чаржын-чыг чоруктар тургулаар ийик.

Уруглар кижизидилгезинге ада-иениң, школының, хөй-ниитиниң киржилгези улуг. Бистиң келир үеви болур ажы-төлүвүстү хевир-леп турар-дыр бис. Ынчангаш ке-лир үеде чуртту кымнар баштаары бистиң бөгүнгү уруглар-биле ажылывыстан дорт хамааржыр.

Марина САЛЧАК,

Тээли ортумаа школының хоочун башкызы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2011 чылдың ноябрь 28-те №201 Чарлыгына өскерилгелер кириринин дугайында

«Тыва Республиканың Баштыңының Чазаның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунун 7 чүүлүнүн дөрткү кезээн удуртулга болдурга, **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаарының болгаш хайгаараарының талазы-биле албанның тургузуун бадылаарының дугайында №201 Чарлыгына дараазында өскерилгелерни кириер:

а) эге кезээнде «Хамаатыларның кадыкшылын камгалаарының дугайында» 1993 чылдың июль 22-де Россия Федерациязының хоойлужулгазының №5487-1 үндезиннеринин 5.1 чүүлүнүн тоску кезээнин 2 пунктузу-биле» деп сөстөрни «2011 чылдың ноябрь 21-де «Россия Федерациязына хамаатыларның кадыкшылын камгалаарының

үндезиннеринин дугайында» №323-ФХ Федералдыг хоойлунун 15 чүүлүнүн 10 кезээнин 2 пунктузу-биле» деп сөстер-биле солур;

б) Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаарының болгаш хайгаараарының талазы-биле албанның тургузуунда «Кадык камгалал адырын лицензиялаар болгаш медицина дузазын чедирерин турарының шынарын контролдаар килдис» деп сөстөрни «Кадык камгалал адырын лицензиялаар килдис» деп сөстер-биле солур.

2. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың март 30
№102

Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаарының болгаш хайгаараарының талазы-биле албанның күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле административтиг регламентилерин бадылаарының дугайында

1993 чылдың июль 22-де Россия Федерациязының хоойлужулгазының №5487-1 үндезиннеринин 5.1 чүүлүнүн тоску кезээнин 3.1 пунктузунга, 1992 чылдың июль 10-да Россия Федерациязының «Өөредилге дугайында» №3266-1 Хоойлузунун 28.1 чүүлүнүн 8 пунктузунун 5 иштиги пунктузунга, 2011 чылдың май 16-да Россия Федерациязының чазаның «Күрүне хүлээлгелерин күүседиринин административтиг

регламентилерин болгаш күрүне ачы-дузазын чедиреринин административтиг регламентилерин ажилдап кыдырының болгаш бадылаарының дугайында» №373 доктаалыга дүүштүр **доктаадырым болза:**

1. Дараазында чүүлдерни бадылаар: кадык камгалалдың муниципалдыг болгаш хуу системаларының организацияларының медицина ажил-чорудулгазын (бедик технологияг медицина дузазын көргүзөр

талазы-биле ажил-чорудулгадан аңгыда) лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин;

наркотиктиг чүүлдерни болгаш угаан-медерелге салдар чедирер бүдүмелдерни сайгарары-биле холбашкан (кадык камгалалдың федералдыг организацияларының эм-таң аймаан мөөңнеп садар организацияларның болгаш аптекаларның боттандырып турар ажил-чорудулгазын аңгыда) ажил-чорудулганы лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин;

фармацевтика ажил-чорудулгазын (кадык камгалалдың федералдыг организацияларының эм-таң аймаан мөөңнеп садар организацияларның болгаш аптекаларның боттандырып турар ажил-чорудулгазын аңгыда) лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин;

Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан черлеринин (Россия Федерациязының «Өөредилге дугайында» хоойлузунун 28 чүүлүнүн 24 иштиги пунктузунда айтылган өөредилге албан черлеринден аңгыда) болгаш профессионал белеткелдин программаларының күүсел-

дизин боттандырып турар структура салбырларның өөредилге ажил-чорудулгазын лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин;

Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан черлеринин (Россия Федерациязының «Өөредилге дугайында» хоойлузунун 28 чүүлүнүн 24 иштиги пунктузунда айтылган өөредилге албан черлеринден аңгыда) күрүне аккредитациялан талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин;

эртем-билиинин дугайында, эртем чарының болгаш эртем аттарының дугайында күрүнениң тургусканы документиле бадыткаар талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедиреринин талазы-биле Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар талазы-биле албанның административтиг регламентизин.

2. Бо Чарлыкты «Тувинская прав» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

3. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың март 30
№103

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Чонну ажилга хаара тударының талазы-биле хемчеглерни акшаландыраарының чурумунун дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында
2011 чылдың декабрь 30 №782 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Чонну ажилга хаара тударының талазы-биле хемчеглерни акшаландыраарының чурумунун дугайында мында кошкан

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазына өскерилгелер кириринин дугайында

2011 чылдың декабрь 30 №784 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2010 чылдың ноябрь 23-те Тыва Республиканың Чазаның №520 доктаалы-биле бадылааны «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Программаның паспортунда:
а) «Программаның кол-кол хемчеглеринин даңзызы» деп бөлүккө дараазында уткалыг абзацтарны немээр:

«ангарны чаартып кылыры;
Ми-8 вертолеттарны чаартыры».

б) «Программаны акшаландыраарының хемчээли болгаш дөстери» деп бөлүктү дараазында эдилге-биле бижиер:

«Программаны акшаландыраарының хемчээли болгаш дөстери—Программаның хемчеглерин акшаландыраарының ниити хемчээли 393,972 млн. рубль, ооң иштинде: федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинин күсели-биле—31,356 млн. рубль, республика бюджетинин акша-хөреңгизинин күсели-биле—362,616 млн. рубль; ол акшадан: 2011 чылда—387,134 млн. рубль, ооң иштинде: федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинин күсели-биле—31,356 млн. рубль, республика бюджетинин акша-хөреңгизинин күсели-биле—355,778 млн. рубль; 2012 чылда—6,838 млн. рубль,

дүрүмнү бадылаар.

2. Бо доктаал 2012 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың март 30

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

№102

1	2	3	4
Регион болгаш муниципалитеттер аразының негелдеге дүжүр автооруктарының узун дурту	км	775,335	803,335

Транспорт адырында				
	Хемчээл единицы	2011-2012 чылдарда, шупту	2011 чылда	2012 чылда
Сөөртүр аргазы				
Пассажир эргилдези	муң пасс.км	41472	13824	2764
Пассажир аргыштырылганы	муң киж	51480	17280	3458

Хемчээл көргүзүлгери Транспорт адырында				
	Хемчээл единицы	2011-2012 чылдарда, шупту	2011 чылда	2012 чылда
Агаар транспорту				
Сөөртүр аргазы				
Эвээш олуттуг самолеттарны садып алыры	сан-биле	2	2	
Шупту	сан-биле	2	2	

Орук адырында				
	км	33,1	16,6	16,5
Регион болгаш муниципалитеттер аразының оруктарының болгаш көвүрүлгелеринин ту-дуушкуну	п.м	179,2	50,2	129,0
Регион болгаш муниципалитеттер аразының оруктарының болгаш көвүрүлгелеринин чаартып кылышыкыны	км	5,0	0	5,0
	п.м	0	0	0

Автотранспорт техниказын садып алганы				
Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзинге орук-тудуг техниказын садып алганы	сан-биле	6	0	6
Шупту	сан-биле	6	0	6

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының көргүзүлгелери

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазына акшаландыраарының хемчеглеринин даңзызы

Хемчеглеринин ады, акшаландырылгынын дөстери	2011-2012 чылдарда акшаландыраарының хемчээли, шупту	Ооң иштинде:	
1	2	3	4
1. Программаны күүседиринин ниити чарыгдалдары			
Программа езугаар шупту	393972,11	387134,11	6838
ооң иштинде:			
Федералдыг бюджет	31355,60	31355,60	0,00
Республика бюджет	362616,51	355778,51	6838

Орук адырында

	Хемчээл единицы	2011 чылда	2012 чылда
1	2	3	4
Ниити ажилгалдың автооруктарының узун дурту	км	4897,159	4925,159
ооң иштинде регион болгаш муниципалитеттер аразының оруктарының узун дурту	км	1913,614	1941,614
Регион болгаш муниципалитеттер аразының негелдеге дуушлес автооруктарының узун дурту	км	1138,279	1110,279

1	2	3	4
2. Капитал салышкыннар			
Программа езугаар шупту	393972,11	387134,11	6838,00
ооң иштинде:			
Федералдыг бюджет	31355,60	31355,60	0,00
Республика бюджетиди	362616,51	355778,51	6838,00
3. Төлевилел-смета документациязын ажилдап кылырынга чарыгдалдар			
Программа езугаар шупту	0	0	0
ооң иштинде:			
Федералдыг бюджет	0	0	0
Республика бюджетиди	0	0	0

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының №3 капсырылгасы

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының кол-кол хемчеглериниң даңзызы

Транспорт адыры
Агаар транспорту

Хемчеглерниң ады	Хемчээл единицасы	Ажылгалга кириер хуусаазы	2011 чылда	2012 чылда	2011-2012 чылдарда, шупту
1. Агаар транспортунун талазы-биле хемчеглер	муң руб.	2011-2012 ч.	17246,50	6838,00	24084,50
2. Эвээш олуттуг ийи самолётту садып алыры	муң руб.	2011 ч.	197532,00	0	197532,00
Агаар транспортунун талазы-биле шупту	муң руб.	2011-2012 ч.	214778,50	6838,00	221616,50

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың девискээринде хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге чорудар сорулгалыг республиканың адресстиг программазынче кирип турар хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге ажылдарын күүседире-биле хүлээлгелиг организацияларны хаара тударынын чурумунга өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың январь 23 №9 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаалы болза:
Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың февраль 19-та № 117 доктаалы-биле адыраан Тыва Республиканың девискээринде хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге чорудар сорулгалыг республиканың адресстиг программазынче кирип турар хөй аал чурттаар бажыңнарның капитал септелге ажылдарын күүседире-биле хүлээлгелиг организацияларны хаара тударынын чурумунче дараазында өскерилгелерни кириер:

1) III бөлүктө:

а) 10 пунктта «3» санны «10» санга солуур;

б) 12 пунктта дараазында сөстөрнү немээр: «Тыва Республиканың бадылааны езугаар Тыва Республиканың девискээринде хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге чорудар сорулгалыг республиканың адресстиг программазынче кирип турар хөй аал чурттаар бажыңнарның капитал септелге ажылдарын күүседире-биле

хүлээлгелиг организацияларны хаара тудары-биле ажык конкурстарны чорудар конкурс комиссияларының Дүрүмүнүн чурумун езугаар тургустунар»;

2) Хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге ажылдарын күүседире-биле ажык конкурстка киржир дугайында чагыглар кириген чагаа хаптарын ажыткан протоколга «Конкурс чагыгларының түңнел таблицасы» деп капсырылганы кошкан капсырылга езугаар чаа эдилге-биле бижир;

3) Хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге ажылдарын күүседире-биле ажык конкурстка киржир дугайында кириген чагыгларны үнелээр болгаш деңгеп көөр протоколдун «Чагыгларны критерий болгаш подкритерийлер езугаар үнелээри» деп капсырылганы кошкан капсырылга езугаар чаа эдилге-биле бижир.

4) Хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге ажылдарын күүседире-биле ажык конкурсту эрттирериниң дугайында чаңгыс аай конкурс документациязында:

а) III бөлүктө 18.4 пунктуну дараазында эдилге-биле бижир:

«18.4. чагыгның хандырылганын кириген деп бадыткап турар документ азы ооң хоолгазы (бир эвес чагыгның хандырылгасы конкурстун документациязын езугаар баш удур көрдүнгөн болза);»;

б) IV бөлүктү «Чамдык чаданың киржикчилеринге чиигелделер» дараазында эдилге-биле бижир:

«IV. Конкурс чагыгының хандырылгасы

39. Конкурстка киржирде киржикчи конкурс чагыгының хандырылгасын (бир эвес чагыгның хандырылгасы конкурстун документациязын езугаар баш удур көрдүнгөн болза) бо конкурс документациязының 8 пунктунда айыттыгган хемчээлге дүүштүр көргүзөр.

40. Чагыкчының талазынче конкурс чагыгының хандырылгасын дараазында

Тыва Республиканың девискээринге чиик таксилерге пассажирлер болгаш чүүк дажыыр ажил-чорудулганың боттандырышкынын чорудар чөлшээрелдерни бээриниң дугайында

2012 чылдың январь 30 №31 Кызыл хоорай

2011 чылдың апрель 21 «Россия Федерациязының чамдык хоойлу актыларынга өскерилгелер кириериниң дугайында» № 69-ФЗ-ниң 9 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаалы болза:

1. Мында кошкан чүүлдерни бадылаар: Тыва Республиканың девискээринге чиик таксилерге пассажирлер болгаш чүүк дажыыр ажил-чорудулганың боттандырышкынын чорудар чөлшээрелди бээриниң болгаш эде белеткеп кылырынын чуруму;

Тыва Республиканың девискээринге чиик таксилерге пассажирлер болгаш чүүк дажыыр ажил-чорудулганың боттандырышкынын чорудар чөлшээрелдер берген дуга-

таварылгаларда тудар:

1) киржикчи бодунуң конкурс чагыын чагаа хаптарын часкан соонда дедир кыйгырткан;

2) конкурсту ойнап алган киржикчи хүлээлгелиг организация-биле дугуржулгага ат салырындан ойталаан;

3) конкурсту ойнап алган киржикчи дугуржулганың күүселдезиниң хандырылгасын бербээн.

41. Дараазында таварылгаларда конкурс чагыгларының хандырылгасын дедир эгидер:

1) конкурстка киржир чөлшээрел чок киржикчилерге — конкурс чагыгларын көргөн протоколда ат салган хүнден 5 хүн дургузунда;

2) конкурстун тиелекчизинге — дугуржулганың күүселдезиниң хандырылгасын чогуур аайы-биле тиелекчи берген болза, дугуржулгага ат салган хүнден 10 хүн дургузунда;

3) конкурстка киришкеш, ынчалза-даа тиелекчи эвес киржикчилерге, кириген чагыы ийи дугаар болган киржикчиден аңгыда, чагыгларны үнелээр болгаш деңгеп көөр протоколга ат салган хүнден 5 хүн дургузунда;

4) Кириген чагыы ийи дугаар болган киржикчиге хүлээлгелиг организация-биле тиелекчинин аразында дугуржулгага азы дугуржулганың күүселдезиниң хандырылгасын чогуур аайы-биле берген конкурстун киржикчизинге, дугуржулгага ат салган хүнден 10 хүн дургузунда;

5) Хөй аал чурттаар бажыңнарга капитал септелге ажылдарын күүседире-биле ажык конкурсту эрттирериниң дугайында чаңгыс аай конкурс документациязы деп № 1 капсырылгадан 5-ки пунктуну ал кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың орук ажил-агыйының Тыва Республиканың ниити ажылгалдың автомобиль оруктарын тудар (чаартып кылыр), капитал септээр болгаш септээр хүлээлгелиг объектилериниң даңзызын тургузар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

2012 чылдың март 1 №51-р Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың орук ажил-агыйының Тыва Республиканың ниити ажылгалдың автомобиль тарын тудар (чаартып кылыр), капитал септээр болгаш септээр хүлээлгелиг объектилериниң даңзызын тургузар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязын тургузар.

Тыва Республиканың орук ажил-агыйының Тыва Республиканың ниити ажылгалдың автомобиль тарын тудар (чаартып кылыр), капитал септээр болгаш септээр хүлээлгелиг объектилериниң даңзызын тургузар талазы-биле ведомстволар аразының

комиссиязының составын болгаш ооң дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. Бо айтышкынын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппаратының тудуг, инфраструктура, энергетика болгаш үлетпүр эргелелинге дагзыр.

4. Бо айтышкыны «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың март 1-де №51 айтышкыны-биле бадылаан

Тыва Республиканың орук ажил-агыйының Тыва Республиканың ниити ажылгалдың автомобиль тарын тудар (чаартып кылыр), капитал септээр болгаш септээр хүлээлгелиг объектилериниң даңзызын тургузар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составы

М. Бартына-Сады—Тыва Республиканың Чазаа-Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин дидип турар, даргазы;

Ю. Грейсеров—Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа сайыды, ниити оралакчызы;

А. Соян—Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызының килдис элчиги, секретарь;

Б. Көк—Тыва Республиканың Дээди Хуралының аментизиниң депутады (дугуржулга езугаар);

Д. Куулар—Тыва Республиканың Чазааның Канцеляриязының болгаш Чазак Аппаратының удуртукчузунуң оралакчызы—девискээр ралының болгаш хамааты ниитилел черлери;

Кады ажилдажылганың эргелел начальниги;

Д. Монгуш—Тыва Республиканың Хөй-Мичи

палатазының даргазы (дугуржулга езугаар); С.Б. Надыл—Тыва Республиканың Сан-хөө яамызының бюджет политиказының департаментизиниң начальниги;

С.Ч. Ондар—Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Энергетиканы болгаш тудугну сайырадырының талазы-биле комитеттин даргазы (дугуржулга езугаар);

Д.Д. Оюн—күрүнениң «Тыва Республиканың автомобиль оруктарының «Тываавтотор» эргелели» казна албан чериниң начальниги;

Л.В. Трусова—Тыва Республиканың экономика сайыды;

С.В. Уюсов—Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутады (дугуржулга езугаар).

Барыын-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2012 чылдың март 27 № 33/194-6 Кызыл хоорай

Барыын-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, чурттап турар черинден депшит-тирген Владимир Шетович Ооржактың билдиришкенин чугаала-жып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол ма-гадылалдарының дугайында» Фе-дералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн

6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалы болза:

1. 1957 чылда төрүттүнген Владимир Шетович Ооржакты Барыын-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Барыын-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннериниң бүрүн эргелериниң хуусаа бетинде доозулганы-биле Россияның Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге), хөй-ниити каттыжышкыныннарынга, Тожу кожуунуң Төлээлекчилер хуралдарында депутаттар мандаттарын хуваарынга кирген, кандидаттар даңзызын депшиткен политиктиг партияларга соңгукчуларын ажилдап, албан-хаап, өөренип, чурттап турар чериниң аайы-биле Барыын-Хемчик кожуунуң (бадылаар эргелиг бир кежигүнү) девискээр соңгулда комиссиязының составының кезин четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ал эгелээниниң дугайын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Барыын-Хемчик кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден үжөн хонук дургузунда дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

«ЫНАК ЧОР МЕНЭЭ, ЫНАК ЧОР»

Чоокта чаа Валентин Красногоровтун «Ам, азы кажан-даа эвес» деп ийи кезектиг шиизин Сюзанна Ооржак В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрынга «Ынак чор менээ, ынак чор!» деп хамыктың кичээнгейин хаара тудуп, сонуургалын оттуруптар ат-биле салган. Шиини амы-хууда аажок сонуургап көргөш, ооң дугайында бодалдарымны номчукчулар-биле үлөжикседим.

Шиинде 4 киржикчи бар: Ашаа, Кадайы, Эр эжи, Кыс эжи. Ол рольдарны Санкт-Петербургтун театр уран чүүлүнүн академиязын 2003 чылда доозуп келген аныяк артистер Орлан Оюн, Надежда Ооржак, Чечек Хомушку, Чечек Монгуш ойнап күүсеткен.

Ашаа биле Кадайы өг-бүлө тудуп кады чурттаандан бээр 10 чыл болган оюн демдегеп, бажыңында шайлаашкын эрттирип турар. А оларның аалчылары — чүглө Эр эжи биле Кыс эжи. Бирги көжөгө Ашааның Эр эжине кадайының четпес талаларын салаа басып санап, муңгарап чугаалап турар көргүзүг-биле эгелээр: «аажы-чаңы кижиле шыдажыр арга чок», «мээң сонуургалдарымны шуут херекке албас», «чаш уруг кижизидип шыдавас», «бажыңдан үнөс төрөлдери эңмежөк»... А Кадайы база Эжине ашааның дугайында эки эвес түннелдерни үндүрер. Шак ынчалдыр көркүчүгө

ашак-кадайың бот-боттарын билешпес, а ооң кадында, карак ажиттажыр багай талалары илереп эгелээр. Өг-бүлө чарлыр-чарылбазының кырында турар.

Шииниң маадырларның чугааларындан Ашаа биле кадайының Кыс эжиниң, а Кадайы-биле ашааның Эр эжиниң аразында чажыт харылзаалар бары билдинер. Чажыт харылзаа тудуп, кады чурттаан эжине шынчы эвес чоруур, ийи арынның кижиниң омур-хевирин маадыр бүрүзүгө мөзүлөш. Бир үзүндүдөн Эр эжи биле Кыс эжиниң моон мурнунда кады чурттап тургаш, херекчок чүвө ужун чарлы бергенин билип алыр бис. Автор бо ийи маадырда өг-бүлени үнөлөп билбес, боттарының бузуп алгаш, оскелерниң чуртталгазын база будап чоруур кижилерниң омур-хевирин чуруп көргүскөн. Оон-биле чергелештир Эр эжи өг-бүлө тудуп, төлөптиг ада болур улуг харысалгадан ойталап, дезип

чоруур. Бөгүнгү херек кырында амыдыралыышта шак ындыг эр улустун бары чажыт эвес болгай.

Комедияда амгы үеде ажилдап, акша тудуп турар улустун хөй кезин херэеженнер болганындан эр улустун сүлдеси кудулап турары база элдээртиген: өг-бүлени акша-хорөңги-биле хөй кезинде Кадайы хандырып турар, ынчангаш ында ашаан хүндүлөвөс «чылдагаан» бар. Ынчалза-даа Кадайы ашааның чүглө багай талаларын сойгалап чорбайн, эки аажы-чаңын хүндүлөп, сонуургалдарын деткип, хөй-аадын көдүрүп чораан болза, оларның өг-бүлөзінде байдал көңүс өскө турар бооп кадавас. Чижээлээрге, оон ашаа өскөлөр дег арага-дары ижип чорбас, а бажыңының эт-сөвин чазап, дерип турар болгай. Ынчалзажок шаг-төөгүдөн тура, өг-бүлениң чөмгөрикчизи эр кижиле чораан болгай. Ийи кижиниң кайызы-даа бот-боттарынга тоомча чок чоруун көргүзүп эгелээрге, ынакшыл чидип, өг-бүлө буступ эгелээр.

Оон ыңай бо шиинде аныяктарның таныжып алгаш, бот-боттарын чедир билчип албайн чыткаш, чурттай бээр, а оон соонда ажы-төлдүг апаргаш, чарлыр уругга таваржыр улуг частыры мында ажы-биле көргүстүнгөн. Аныяк кижини чарлышкын соонда чүү манап тура-

рыл? Бо айтырыгга Кыс эжиниң чугаазы харыы берип турар: «Бодуну үргүлчү чааскаан кылдыр бодавыт даан. Бажыңыңа, кудум-чуга, аалдап чорааш... Шупту улус эштиг, а сен чааскаан. Чөлөнгийи-даа чок, келир үези-даа чок. Ажы-төлү база чок. Оон артык коргун-чуг чүү-даа чок». Кыс эжиниң чарлы бергени Эр эжиниң бодалдары база өөрүнчүг эвес: «Бот-чуртталга дээрге чүл ол? Арагалаар чер-дир. Ында-хаа аяныг аан, а үргүлчү болза, кускуга дээр. Бир-ле баглааш, өртөөл, доктаам дээр чүвө бе, херек-тир ийин... Алдан харлыыңда уя тудар эвес сен».

Шииниң маадырларының чоок эштерин безин үр үеде мегелеп чурттап чоруур чараш эвес. Кижиле бүрүзүнүн думчуун хараар, бот-тогдунар аажы-чаңы бажың иштиниң дерилгезинде (сцена каасталгазында) кирген тенниг кактустар дег. Чогаалчы мында чаңчылчаан арганы ажыглааны илдең. Ынчалза-даа маадырлар эң-не кол кижиле шынары ышкынмаан: олар дооза келир үеде аас-кежиктиг чурттаарынга бүзүрөп турарлар.

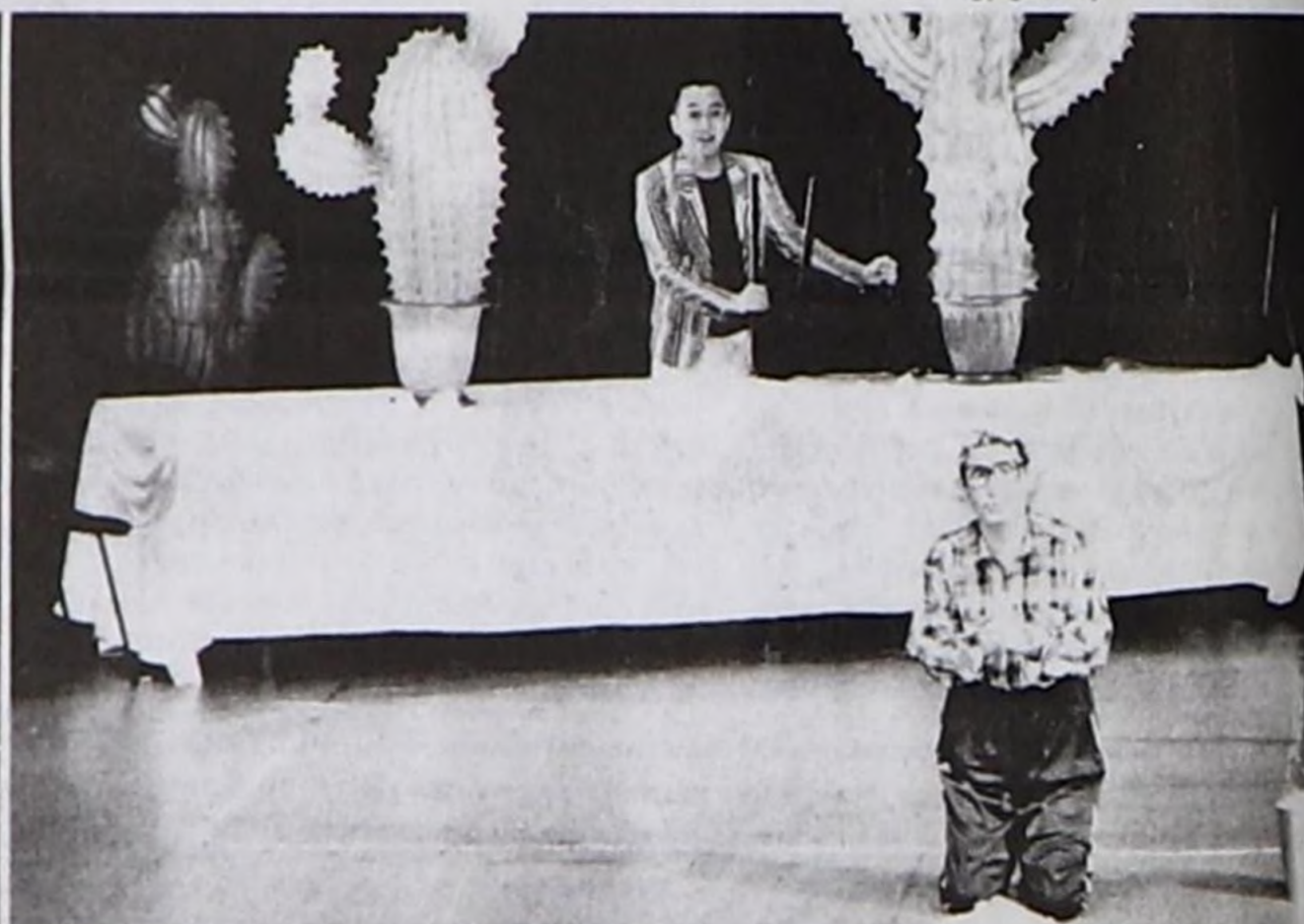
Сюзанна Ооржактың шиини тыва театрга салып тура, аңаа национал хөөннү кирип, маадырларынга шыва тон кедер көргүзүгү таарыштыр чогаадып кааны солун. Ол чүүл тыва көркүчүнүн

сагыш-сеткилин шии маадырлар биле улам чоокшулаштырар.

«Ынак чор менээ, ынак чор» чеже-даа амыдыралдың на айтырыгларын көдүрүп турар ол көркүчүлөрни каттыртп солун комедия. Ону к олурарга, каттырынчыг-даа, с үеде муңгаранчыг-даа ал Шиини тургузуп кааны база-гай. Чаңгыс-ла хүннүн бол куннарындан шииниң маадырының оон мурнунда чуртталга амгы үеде иштиги сагыш-сет амыдыралче көрүжү долуу-ажыттынар. Социал теманың кан ханы, мерген уткалыг, диглиг шии көркүчү бүрүз сагыш-сеткилинге дээштиг болгаш, хөй кижиле бодун сцен көрүнчүккө дег көрүп, четпес талаларын эдип чазап деп бодаар мен. Ол ыла аныяктарга өг-бүлө чуртталганын айтырыгларын ажы оларны шаптараазыннарда, тырыглардан кичээндирип тур.

Черле ынчаш, шии дугай оон-даа хөй үнөлөлдөрнү чуу болур. Тыва театрга кайга шиини салган Сюзанна Ооржак болгаш ону билдирген ойнап сеткен артистеривиске чогаады чедийшкыннерни күзөп каал

Шончалай МААТЫ-О
Чингис СААЯНЫҢ тырыгган чуруктары.

«КАРАҢГЫДА ИЙИ КИЖИ»

Тываның В. Көк-оол аттыг национал театры театр неделязын эрттирип ынаар улуг, бичии көркүчүлөрүн хаара туткан.

Михаил Бартеков биле Алексей Славовскийниң «Караңгыда ийи кижиле» деп шиизин режиссер Марина Сарыгның тургусканы-биле театрның аныяк артистери Саян Монгуш биле Аржаана Дамдын чедимчелиг ойнап, көркүчүлөргө бараалгаткан.

Шииниң кол темазы — дайын хөдөлүшкүни болуп турар девискээрде хөй каат бажыңның сери адаанда «орус» кыс биле өскө дылдыг аныяк оолдун аразында ийи кижиниң «ужуражылгазының» ынакшылче шилчээнин көргүзүп турар. Кол рольдарның күүседикчилери шиини орус биле тыва дыл кырында ойнап турары-биле ийи дылды билер көркүчүгө билдингир болганы чугаажок.

Дайын хөдөлүшкүниң үезинде кады төрөөннерин чидирген аныяк оол өжөөн негеп хоорайга чедип келгеш, сери адаанда чаштынып чыткан «орус» уругга таваржып келир. Октуг-боолуг, хүнезиниң оол мурнун-

да бо дайынын көөр хөңнү чок болуп, адып кааптарынга белен. Ынчалза-даа кол буруулуг кижини тып алыры-биле байысаарга, кыс орус дыл кырында бодунуу-биле харыылаары, шынап-ла, амыдыралда таваржып келир болза, ындыг-дыр деп чүвени көркүчүгө билиндирер. Ынчалза-даа караңгыда ийи кижиле элээн каш хонуктар дургузунда чүнү канчаарыл? Мөңгө тема — ынакшыл маңаа төрүттүнер. Бот-боттарының дылдарын билишпес-даа болза, иштиги сагыш-сеткилин билчип, сөөлзүредир харын-даа ынакшылды чалымынга кыптыгып, бурунгаар сорулгаларны салып, хоглеп турары чаптанчыг. А даштын дайын үр-

гүлчүлөвишаан...

«Караңгыда ийи кижиле» деп шиини тыва дылче Салим Монгуш очулдурган. Чырык каасталгазы болуушкун болуп турар үеде таарышкан, сцена каасталгазын тывынгыр тургусканын база демдеглээр апаар. А орус кыстың ролжон аныяк артист Аржаана Дамдын чараш күүсеткен. Бир эвес ол рольду орус дылдыг артистке ойнаар кылдыр берген

СЦЕНАДА — «УШ ХАВАНАК»

Чажывыста дыңнааныыс, ажы-төлүвүске ыдып бээр тоолдарывыстың бирээзи «Уш хаванакты» билбес кижиле чок деп бодаар мен. Ону дыңнаары, номчууру бир аңгы, а көөрү көңүс өскө.

Тываның национал театрында чаа состав, ойнаарактар-биле ойнаар аныяк артистер, «Тет-а-тет» биче театрга «Уш хаванак» деп шиини ойнаар-кыстар талазы-биле режиссер Светлана Ондарның катап тургусканы-биле аныяк көркүчүлөргө бараалгаткан.

Тоолдун болуушкунун шотланд Шон — аныяк артист Орлан Лопсан башкарып, уругларга чедиргири-

болза, ийи кижиниң аразында чугаазының чаптанчыг кылдыр дыңналыр чүүлдери турбас турган боор. Чүгө дизе очулга чедимчелиг болган, а аныяк артистер Саян Монгуш биле Аржаана Дамдын мурнунга салган сорулгазын көркүчүгө чедирип шыдаан деп санаар мен. Ынчангаш аныяк артистерге чогаадыкчы ак орукту, кол-кол рольдарны күзөп каалынар.

биле тайылбырлап бээринден эгелээр. Наф-наф, Ниф-ниф, Нуф-нуфтун рольдарын Москваның .... тус-тузунда Сайлык Шулуу-Маадыр, Буяна Монгалыби, Чечек Монгуш, а Бөрүнү Чингис Ооржак ойнап турарлар. Москва хоорайда уран чүүлдүн күрүнениң тускайыттыгын институтунга театр уран чүүлүнүн ойнаар-кыстар артистериниң талазы-биле тускай мергежилдин чедип

алган аныяктарның мергежилдине сонуургалы, аңаа бердингени оон үезинде көстүп келир. Кижиле бүрүзү онаанган рольдарының омур-хевириниң аайы-биле «хуулуп», тенектенип, ойнап турарын көөргө, чаптанчыг. А Бөрүнү бо шиинде аажы-чаңы каржы-дошкун эвес, а англи аажы-чаңга дүүшкен, кеттигени хөлчөк аяныг, ындындан «чымчаксымаар».

Ажылгыр, кежээ Наф-наф чайны өттүр ажылдааш, быжыг турум бажыңны тудуп аптар. А Ниф-ниф, Нуф-нуф ала чайны дургу ойнап чайлааш, күскү чаб-чайык кудуп, шыварлыг соок хаарып кээрге, чаглектаныр чер тыппайн, түрөп эгелээр... Ынчалза-даа топтуг бүдүштүг,

А бичии көркүчүлөр сандайларны одур салгаш олургулаптарга, артында, азы ийи, уш да одуругдан ыңай бичии көркүчүлөргө таарымч болуп, орта көзүлбейн баарын эскердим. Оон-на одуругда уруглар тургулап эгелээр, арт олурарлары база оон чыда калбайн, көдүрүлдир. Ынчангаш бичии көркүчүлөргө таарымч байдалды тургузары-биле элээн бедик, элээн сценажыгаштан чогаатса. Азы сандайлы таарыштырар (чоорту бедип чоруй баар дижики) эки-дир деп саналды кирип тур мен.

Айрада МОНГУ

Чогаалчы болгаш че

ОВУР-ХЕВИРИ-ДАА, ИЗИ-ДАА
БАЛАЛБАС

Март айда бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, чогаалчы Кара-оол Донгакович Натпий-оол аравыска чораан болза, 65 харлаар турган. Ол чуртталгазының сөөлгү хүннеринге чедир Улуг-Хем кожуунунуң культура килдизин эргелекчилээн. Чонун культура амыдыралынче хаара тудар дээш дыка хөй чогаалчы ажилдарны планнап, эрттирип чораан. Кылып чораан ажил-херээн шуптузун бижир болза, солун арны кайын четчир, каш чижектен кирип көрейн.

«Арысканга адааннажыыл» мөөрейи, «Эйлиг-Хемниң» ыры мөөрейи, «Арыг-ык анайлары» ужуражылга мөөрейи, төрзөн сууру Чодураага аатының каралары» — ужуражылга мөөрейи, «Эгинерде» кадаан, дунмаларым, «Уулулар» деп ужуражылганы ундурбас, чараш, солун кылдыр таниастаан. «Чаатының аажызы» ыры мөөрейин ол тургаа ажилдавайн тургаш-ла, 13 чылда суурга бир кудага кеш, чонунуң ырлажырын адааш, «Чаатының ыраажызы» мөөрейи эрттирер болза, урбас улус-тур деп бодап шу, ону ээлээн.

Мөөрейиниң бирги чылында сууштинге ыры, шүлүк, кожамык, «Хөмөйге киржикчилер уран кыттын» шенешкен. Ол үеде ик кижигүннеринге 4 хевириниң илгезин кылыры берге-ле болбоор. Баштайгы тиелекчилер: Александр Кавайлыкович Копен, шүлүккө Хүргүлек Кыр-мич Микит, кожамыкка Лари-жер-ооловна Соскал, сыгыт-ейге Александр Донгакович Таваа олар болганнар. Оон мөөрейи кожунун, республика елдиг апарган. Чогум Кара-онгакович бо ыры мөөрейин астың төвү Кызыл хоорайга чоннар, кожа чыдар чоннар иңга эрттирер кылдыр сайзы-рын күзеп, ол дугайын чонун-гаалап-даа чораан кижиге. Чо-ынның ол күзелин кады ажил-аралажып эдержип чораан өрү, дарга-бошка дунмала-еткиччилери, чзэннери, уруг-тын ачызында бүде бээринге эр мен.

Эгинерде эрге кадаан, дун-ым, душчуулунар» деп ужу-лганы өөреникчилернин, «Өскөнниң келир үезинге ишчи угланышкын кылдыр кер сорулгалыг Тывавыстың чыгы булуңнарында ажилдап-чоруур дунмаларын ча-эрттирген. Ужуражылга ке-кымнарны чок дээр. Шаг-айлы, өрт чериниң, үндүрү-циязының ажилдакчылары

— шупту 26 улуг-бичи дунмалары сценага формалыг үнүп кээр, сүрлүг-ле чорду. Келген аалчылар кайда, канчаар ажилдап-чурттал чоруур чонунга таныштырып, ча-лааны дээш өөрзөн сеткилин иле-редип турганнар. Бо солун ужура-жылга соонда органнарже өөре-нип, ажилдаар күзел анык — өскөнгө одунганы билдингир, аныктарының соон салгап, албан черинде ажилдай бергеннер-даа бар чорду. Ол база ужу-ражылганың эки түннели деп бодаар мен. Боду чораан болза, бо дугайында шүлүүнге азы солунга бижип, чырыдып каар турган.

Чоокта чаа, февраль 3-те, Улуг-Хем кожунунуң культура төвүнге Кара-оол Донгаковичиниң 65 хар-лаан юбилейин органиастап эрт-тирериниң талазы-биле «Төгери-к столду» чогаалчының чзэни, Чаа-ты суму чагыргазының даргазы Эми-лия Маскыр органиастап эрттир-ген. «Төгери-к столга» культура эргелели, библиотека системазы-ның ажилдакчылары, кады ажил-дап чораан эш-өөрү, «Чаатының ыраажызы» ыры мөөрейиниң мурнуку чылдарда тиелекчилери чыгып келгеш, сактышкыннарны чугаалажып, юбилейни кандыг байдалга эрттирерин дугурушкан.

Түннелинде юбилейни бүдүн 2012 чылдың дургузунда суму, кожунун, республика чергелиг дем-дегеп эрттирерин шийтпирлээн. Юбилейлиг чылдың эгези респу-блика чергелиг «Чаатының ыраажы-зы» ыры мөөрейи-биле март айда ажиттынар. Май айда шыдыраа маргылдаазын кады ажилдап чо-раан эжи Илья Мохов органиаста-тар. Сентябрь айда чогаалчының шүлүктеринге аянныг номчулга болгаш чуруктар мөөрейин ко-жунунуң төп библиотекасы эрт-тирер. Тываның композиторла-рынга чогаалчының шүлүктеринге аялга чогадыр «Чаа ыры» мөө-рейин чарлаар. Түннел сактыш-кын кезээзин чылдың төнчүзүнде эрттирерин дугурушкан бис.

Культура килдизин эргелекчи-леп чорааш, Кара-оол Донгакович чүгле чогаалчы талазынче эвес,

а материал-техниктиг баазынынче дыка улуг сагышты салып, хөйну кылган. Ишти-Хем суурга чаа клубту дыка кыска үеде кылдырып кагды. Хайыракан, Чодураа, Тор-галыг суурларның клубтарынга капитал септелгелерни кылдырып, машина-техника, үн улгаттырар аппаратуралар дээш, оон сагыш салбаан чүвези-ле чок. Ажилчы-нарының амыр-кады, хууда амыдыралы дээш арга-сүмезин ка-дып, сагыжы аарып чоруур дарга-выс-ла болгай.

К.Д.Натпий-оолдун кылып чо-раан ажилы, удуртуп чораан кол-лективи эки холда дамчаан деп билип чоруур мен. Культуравыс амгы даргазы Херел Санчаевич Кыргыс — акызының чедир кылбаан ажилын шын, билдиги удуртуп чоруур эки удуртукчу.

Ийи будум басып эрткен черлеринге

Изим чыдап дургузунда

күзээр-дир мен.

Артым орта чаагай сеткил,

кедилги иш

Аккыр харда истер ышкаш

артсын дээр мен

— деп, чогаалчы шүлүктеп чораан. Ол ак-көк Тывазынга, уйгу чок Улуг-Хеминге, төрзөн Чаатызынга сагыш-сеткилинден бердинип, изиг чүрзөн өргүп чораан. Чону дээнде, бодун-даа уттуптар, чонунга кедергей ынак сагыш-сеткилин дыка хөй шүлүктеринге илередип чораан.

Ол 55 харлап тургаш, төрзөн суурунун клувунга чонунуң дилээ-биле бодунуң адын кезээ мөңгөде эдилээр кылдыр байырлыг байдал-га тыппып берген. Оон бээр 10 чыл эрткени бо. «Чаатының ыраа-жызы» ыры мөөрейи бо чылын март айда 10 дугаар эрткен.

Вера БАРЫЦМАА,
Кара-оол Натпий-оол аттыг
Культура бажыңының дирек-тору.

Чагаалар аразындан

ды кылып, күш үндүргени халас барбаан.

Төптүн дузазы-биле эгидилге чок 50 муң рубльди дузаламчы кылдыр алгаш, боттарының хө-реңгизин немеп тургаш, аптека аждар оран-саваны 2011 чылдың февраль айда өг-бүлөзи-биле демнежи, ону ажытканы, ко-жунунуң бүгү чонунга улуг өөрүшкү болган. Бо ажил-агы чок үеде аарыг кижиге чаңгыс эм садып аар дээш Шагаан-Арыг, Кызыл чоктап деп чүвениң бергезин бодап көрүңер даан. Ынчангаш улус-чонунга буянныг ишти кылып чоруур Салбакай, Роман Чамбал-дарга Улу чылында эчис-херээ бү-дүнгүр боорун, эртенги хүн хаязы дег эки чолду күзеп каалыңар.

Александр ЧИГДЕН.
Чаа-Хөл кожунун.

Кижиге болгаш хоойлу

КАРЫШКАКТАРНЫ
ЧАЙЛАТКАН

Чөөн-Хемчиктин кожунун прокуратуразы көдээ суму чагыргазының хүлээп алганы нормативтиг эрге-хоойлу актызын хоойлуга дүүшпейн турар деп санаан.

Бо чылдың январь 13-те Чөөн-Хемчик кожунунуң Хайыракан сумузуңуң Төлээлекчилер хуралы-ның шийтпири-биле сумунуң чагырга даргазының албан-дужаа-лын ээлээриниң конкурсузунуң чурумунуң дугайында дүрүмнү бадылаан.

Ол дүрүмнүң 12 пунктузунда чагырга даргазының албан-дужаа-лынга кордакчы дээди азы тускай ортумак эртемниг болур дээрзин айткан. Аындыг негелде федерал-дыг болгаш субъектиниң хоойлу-жудулгаларына дүүшпейн турар. 2007 чылдың март 2-де «Россия Федерациясында муниципалдыг албан дугайында» №25-ФЗ Феде-ралдыг хоойлуда болгаш 2009 чылдың май 4-те Тыва Респу-бликаның «Тыва Республикада

муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының даңзызының дуга-йында» №1244 УХ-И Хоойлузунда көдээ сумунуң чагырга даргазы дээди эртемниг болур дээрзин айткан.

Прокурорнуң кириген удурла-нышкынын Хайыракан сумузуңуң Төлээлекчилер хуралы сайгарып чугаалашкан болгаш суму чагыр-газының даргазының албан-дужаа-лының конкурсузун эрттирериниң талазы-биле конкурстун чурумунуң дугайында дүрүмде РФ-тин болгаш ТР-ниң хоойлужудулгаларына дүүшпейн турар чүүлдерни чайлат-кан.

Николай ОНДАР,
Чөөн-Хемчик кожунунуң
прокурору.

ЭМНЕЛГЕ ХУУДУЗУН...ХЭЭЛИ
АЛГАШ...

Кызыл хоорайның поликлиниказының ниити практика салбырының хээли алгаш, эмнелге хуудузунга шын эвес бижимел кылган эргелек-чизинге хамаарыштыр оттурган кеземче херээн Тыва Республиканың прокуратуразы бадылаан.

Хыналдадан илерээни болза, 2011 чылдың декабрь 20-де Кызыл хоорайның поликлиниказының

ниити практика салбырының эргелекчизи ажык-кончаа сүрүп, бир херээжен кижиден үш муң рубль алгаш, күш-ажыл кылып шыдавазының эмнелге хуудузун медицина шинчилгези чокта, ана-лизтер дужааваанда болгаш аарыг-ның чылдагаанын тодаратпаанда долдуруп берипкен. 2011 чылдың апрель 24-те РФ-тин Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлд-еямызының №347-н дужаалы-биле бадылааны штрих-код салыр албан-езузуңуң документизинге чогадып кааны диагности салган. Ол дээш РФ-тин КК-ниң 290 чүүлү-нүң 3 кезээ-биле (хээли алганы дээш), 292 чүүлүнүң 1 кезээ-биле (шын эвес медээлерни албан-

дужаалдыг кижиниң өжөгээр кири-гени дээш) кеземче херээн оттурган.

Бо чылдың январь 25-те ниити практика эмчизи халадының кар-манынче үш муң рубльди суккаш, аарываан өске херээженге эмнелге хуудузун бижип берген. Ийи хон-ганда ол «экиргек сеткилдиг эм-чи» бир эр кижиге ол хире акша ал-гаш база меге документ тургузуп берген.

Бо кеземче херээн РФ-тин Истелге комитединиң Тыва Респу-блика талазы-биле истелге эргелели-ниң онза херектер истээр килдизи сайгарып эгелээн.

Владислав ПЕНЯЕВ,
Тыва Республиканың проку-ратуразының хоойлужудулганы сагып турарына хайгаарал килдизиниң начальниги.

ГАШИШТИ ХАВЫРГАН

Наркотиктиг бүдүмелдерни улуг хемчээлге сатканы, сөөрткени болгаш шыгжааны дээш херээжен кижиге хамаарыштыр буруудаткан түннелди Тыва Республиканың прокурорунуң оралакчызы бадылаан.

Ашимаа Ховалыгга хамаа-рыштыр РФ-тин КК-ниң 228 чүүлүнүң 2 кезээнде көрдүнген кеземче херээн үүлгеткени дээш (наркотиктиг бүдүмелдерни сат-каны, шыгжааны болгаш сөөрткени дээш) буруудаткан түннелди бадылаан соонда судче кириген.

Кеземче херээниң материал-дарындан алгаш көөрге, 2011 чылдың ноябрь 15-те Ашимаа Ховалыг Ийи-Тал суурнуң бир чурттакчызындан дөрбелчин кыл-дыр тырып каан сес сан наркотик-тиг бүдүмелди садып алган. Га-шиштин ийи деңгизи 168,3 грамм болган, ону улуг хемчээлдиг деп санаар.

Ол-ла хүн Ховалыг «бараанын»

бодунуң автомашиназы-биле Кы-зылда квартиразына чедирип эккелген. Наркотиктиг бүдүмел-дерни ийи кезекке хуваагаш, бирээзин тумбочказының иштинге, өскезин — залга, балкон эжиниң чанынга шыгжап каан.

Наркоконтроль эргелелиниң ажилдакчылары оператив-истелге ажилдарын чорудуп тургаш, 2011 чылдың ноябрь 16-да Ховалыгның чурттал турар черинден гашишти тып алганнар. «Сиген» шыгжаан ол херээжен кижиге хосталгазын үш чылдан он чылга чедир казыдып шийттирип болур.

Вячеслав ГИКАЛ,
ТР-ниң прокуратура кил-дизиниң улуг прокурору.

БУЯННЫГ АЖЫЛ-ИШТИГ

Ылаңгыя көдээге ховар эртемниг кадрлар чедишпези кайы-үеде бир чидиг айтырылгарның бирээзи бооп артпышаан. Аылдарга хуу аптека эргелекчизи Салбакай Байыр-ооловна балды хамаарыштырып болур.

1985 чылда Томск хоорайга шевт эртемни дооскаш, иң аптекалар удуртур эр-нин, Чаа-Хөлге турган №10 салбырынга, эмнер кылып, чдырынга күш-ажылчы баш-базымын эгелээн. Аптека нга ол үзүктел чок 23 чыл-тузунда шаңнал-макталдыг ал чоруур. Салбакай Байыр-а эмнер садып, кылдыртып чонунга эвилең-ээлдек, чыг, кичээнгейлис. Эмнерни тайылбыр бээр, чагыг-ые-шаанда кылыры, аарыг

кижи дээш сагыш човаашкын, мээр дорт хүлээлгем дээр даңгыраанга ол бердинген.

Хөй чылдарда салым-чолу-биле тудуп, ажилдап чораан че-риниң аптеказы 2010 чылдың төнчүзүнде дүжер деп баарга, Салбакай Байыр-ооловна Чаа-Хөл кожунунуң Чонну ажилга тургузар төптүн удуртулгазы-биле сүме-лежи, дилеп бижикти кирип тургаш, кожунун төвүнге эмнер садар аптеканы аждар талазы-биле бүгү-ле херек докумен-тилерни, керээлерни чарып, ажил-

Пенсия фондузунда

РСВ-1 отчетка чаа хевир

Пенсия хоойлужудулгазында немешкен өскерлишкн-нер езугаар 2012 чылдың I кварталындан ыңай ажил берикчилери Пенсия фондузунче РСВ-1 отчетдун чаа хевир-биле дужаар. Кол өскерилгелер чүл дизе, камгаладылга дадывыры 26 хуудан 22 хуу чедир баткан, дадывыр онаар адашаны 463 мундан бир чылда 512 муң чедир улгаттырган.

Ынчангаш РСВ-1 отчеттун чаа хевирин Россияның Пенсия фондузунун интернет-сайт арнында көргүскен, бюджет дугаарларын ында айыткан база Россияның Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының санаттыг болгаш төлөттүг камгаладылга дадывырларына отчет хевирин

бадылаарының дугайында дужаа-лы бар. Чаа майыкты оон хоол-галап ап болур.

Бир эвес организацияда 50-ден хөй кижиле ажилдап турар болза, отчетту электроннуг почта-биле чорудар. Ону үе-шаанда чорутпаан таварылгада сан-хөө болгаш административтиг харысалгага

синаажыр.

РСВ-1 отчетдун электроннуг почта-биле чорударының болгаш файлдарының хыналда программа-лары www.pfrf.ru/for деп сайт арында киришкен база оларны ажил берикчилери халас ап алыр аргалыг.

Отчеттун чаа майыын канчаар шын долдурарын болгаш ону канчаар чорударын ажил берикчи-лери бүрүткеткен черинде Пенсия фондузунун эргелелинден тодар-гай айтырып алыр.

Пенсия фондузунун ТР сал-бырының парлагга албаны.

Хоочуннар чөвүлелдеринде

ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Чоокта чаа Таңды кожууннун хоочуннар чөвүлелинин база пенсионерлер эвилелинин каттышкан хуралы болуп эрген.

Ол хуралга кожууннун Төлээ-лекчилер хуралының даргазы Светлана Псарева, күш-ажыл бол-гаш социал хөгжүлдө эргелелинин даргазы Ульяна Араптан, пенсия фондузунун төлээзи Галина Моро-зова болгаш Тыва Республиканың Хоочуннар чөвүлелинин база пен-сионерлер эвилелинин даргазы Саган-оол Долгар олар киришкен.

Ук хуралдың кол айтырыы — кожуунда хоочуннар чөвүлели биле пенсионерлер эвилелин чаңгыс организация кылдыр каттыштыра-ры болган. Республиканың Хоо-чуннар чөвүлелинин даргазы С.Долгар каттыжары үениң негел-дизи дээрзин база оон ужу-д-у-занын чыылганнарга таныштырган.

Социал хөгжүлдө эргелелинин даргазы У.Араптан, пенсия фонду-зундан Г.Морозова, ыяап-ла меди-

цина камгаладылгазының төлээзи Г.Геец боттарының ажил-чоруду-газынга каксы доктааган. А ко-жуун чагырыкчызының социал хөгжүлдө талазы-биле орадакчызы Л.Хаджиева улуг илеткелди кылган. Оон соонда кожууннун хоочуннар чөвүлелинин даргазы Георгий Санчы бодунун кылып чоруткан ажилдарына хамаарыштыр дың-надыгны берген. Ол-ла айтырыг талазы-биле күш-ажылдың хоочун-нары В. Чупахин, Е.Томур, М.Бла-гинина, пенсионерлер Ч. Монгуш, С.Оюн, М.Пашкевич олар сөс алгаш, эвилелдин каттыжып тура-рын чугаалааннар. Ынчалдыр каттышкан организацияның дар-газынга Г. Санчы, орадакчызынга З.Отиева хөйүнүн үнүн ап сонгут-каннар.

Бистиң корр.

• Бодалдар дизии

Ажылгыр болуру бизнестин шимчедикчи күжү боорундан аңгыда, чечектелишкнче ба-зымның дүлгүрү бооп турар.

Диккенс.

Азаашкын кылыр болуңза, өрелиг бооп артканың ол.

Из Талмуда.

Бир күрүне ажилдакчызының чугаалааны-биле алырга, саннар-биле чүнү-даа бадыткап болур.

Карлейль.

Кижиле бүрүзүнүн чуртталга-зынга чаас база таваржыр ужу-руг.

Логфелло.

Кажыыдал-чидирген кижилер ажык сеткилдиг алаар.

Бичер.

Эртенги үеде бир шакты чи-дирип алыр болуңза, хүннүн арткан үелеринде ону дилеп шаг боор сен.

Уэйтли.

Багай медээлерни дыңнады-ры, чөптүг-даа бол, дөмей-ле багай.

Шекспир.

Өглер тиккен Арат шөлүн
Өдексине берген ышкаш,

Байырлалдың баглаажына
Бажын саваар Калчан-Доруг.
Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКУЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектерининг талазы-биле яамызы.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОНАРЫ: кол редактор—2-01-35, редак-торнун орадакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: нийтиел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөр-диге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8430. Чагыг 40. Номерни парлаггаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

ТЫВА УЛУСТУҢ ЫРЫЛАРЫНГА
МӨӨРЕЙ

2012 чылдың апрель 21-де Сүт-Хөл кожууннун Сүт-Аксы ко-куш-ажылдың болгаш уран чүүлдүн хоочуну Норбу Чаш-оол ХОВАЛЫГНЫҢ 75 харлаан хүнүн таварыштыр тываның ул-ырыларына 50 хардан өрү назылыг пенсионерлер аразын республика чергелиг «Аа-шуу, декей оо» деп мөөрейни эрт-түрүс адыр.

Мөөрейниң негелделери:

1. Ыраажы тыва улустун бир ырызын, улустун бир кожа-ырылап күүседир;

2. Уделгези — тыва национал хөгжүм херекселдери;

3. Национал тыва хептиг болур.

Дадывыры — 300 рубль.

Мөөрейниң ажыдышыкыны 12.00 шакта.

Кожууннарның пенсионерлер эвилелинин даргаларын а-ыраажыларын эккеп, мөөрейге идепкейлиг киржиринче чаа-бис.

Харылзажыр телефону: 89232647308.

Ховалыгларның өг-бүлөзү.

ОРУКЧУЛАР КОНКУРС ЧАРЛА

«Енисей» М-54 автоорук эргелелинин айтырыгларын бо-чедиишкннерин (керээлиг организацияларның, орук адыр-ажылдап турар кижилерниң дугайында) республиканың бо-кожууннарның МИЧ-леринге кандыг-даа жанрга бижити-материалдарны конкурска хүлээп алыр.

Конкурс бо чылдың апрель 10-дан октябрь 10-га ч-болур. Тиелекчилерни дипломнар, өртектиг шаңналдар а-турар. Шаңнал фондузу—200000 рубль.

Айтырыглар тургузары-биле Кызыл хоорай, Кузн-кудумчузу, бажың №50. «Енисей» М-54 автоорук эрг-деп адреске, азы pressa-enisey@rambler.ru сайтыга тур-Телефон 6-68-12.

Конкурс дугайында тодаргай тайылбырны «Енисей» автоорук эргелелинин tuva.ru деп сайтызындан билип ал-бис.

АМЫ-ХУУДА АЖЫГЛАП ТУР

Барыын-Хемчик кожууннун истелге килдиз-Республиканың девискээринде «Шериг стра-компаниязының» филиалының агентизи аңаа бу-акша-хөреңгини боду чарыгдап турган фи-хамаарыштыр истелгени дооскан.

Ак-Довурак хоорайда камга-386970 рубльди кассаже ки-лал агентизи Р. дээрзинге удур-боду амы-хуузуңда чар-тукчуларының шыңгыы контроль-болган. Хөй түннүг акша-хө-чогун ажыглап, ажылының аайы-чарыгдааны дээш кеземче-биле аңаа бүзүрзэн акша-хөрең-оттурган.

Март айның төнчүзү-рыын-Хемчик кожууннун-фактыны сайгарып көргө-руулуг кижини ийи чыл ше-шиитпишаан, 5000 рубль т-ды онааган.

ТР-ниң ИХЯ-ның пар-

ал

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң хайыралдыг, эргим чаңгыс дуңмавыс Сергек Чечен-ОЮННУ сөөлгү оруунче үдежи, бистиң качыгдалывысты үл-моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирген хөй санниг те-ривиске, кудаларывыска, дуңмавыстың чаңгысклассчыларынга-эш-өөрүңге, Кызылдың №14 школазының, №11 уруглар ясли-са-хоорайның социал-политика департаментизининг коллективте-№14,15, 3 маршруттарның №1 звенозунга база №12,19 маршрут-№3 звенозунга четтиргенивисти чүрээвистиң ханызындан илере-

Угбалары, ду

Кызылдың этт комбинатында хөй чылдарда ажилдааш, хүн-дыштанылгаче үнген, хөй ажы-төлдүн авазы, өскүс дуңмалар-идегелдиг чөленгижи чораан угбавыс, даай-ававыс, кырган-ав-

Зинаида Карам-ооловна
ООРЖАКТЫҢ

үр аарааш, чырык өртемчейден чарлып чорутканы-биле уру-оолдарыңа, уйнуктарыңа, өөнүн ишти Анатолий Күжүгет-Ооржакка, төрелдеривиске ханы кажыыдалды илередип тур-Кызылда дуңмал

Расч. счет № 40603810400000000263

Корр.счет № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуника-адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Респуб-талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың март 12-де эде бүртү-Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко-Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редак-туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгган саннары болгаш өске-фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.